

Kali Kinga

SZABADHAL

Másnap hajnalban hallal telt fel a behavazott Várárok, erre ébredtünk, a zajra, amivel a rakományt sebtében lerakták, a gyülekező emberek izgatott zsongására, gyerekek fütytyögetésére, ahogy társaikat szólították utcára. Azokban az időkben egy rakomány hal érkezése a szárazföld legbelsejében, a város közepén, ahol nincsenek üzletek, nagyobb zajjal járt akár, mint a napok óta tartó főtéri lövöldözés, amit még csak meg sem nézhettem közleről: hiába szöktem meg otthonról, apám útközben utolért, adok én neked forradalmat, ordította magából kikelve, és igazságos pofonokkal hazaterelt – csak akkor mértem fel a veszélyt, riadt tekintete tükrében, akkor egyszer feketének láttam a szemét, pedig az apámnak zöld szeme van; meg a pofonok súlyától, amik nem feltétlenül csak nekem szóltak, de mindenképpen engem védtek.

Haldokló halak a havon, pár nappal karácsony előtt, tele van velük a védősánc, ezüstös csillogás a kopott téglafal tövében, a Szabók bástyája alatt – ennyit lehetett látni szemből, az ablakunkból. Messziről csodának tűnt mindez: valóban történhetett valami, amit a tévében láttunk előző nap délelőtt, aztán újra és újra minden napszakban, nem megjátszás, nem félrevezetés, ahogy a félelem hitette velünk eleinte. Azokban a napokban a családund lakásba zárkózva, a kiszámíthatatlanul meg-megszakított tévéadáson csüngve próbálta megfejteni a politikai történeteket: az ott látottakból, a távolról jövő és gyorsan változó, kaotikus információhalmazból, és a nem túl távol eldördült lövések gyakoriságából összerakni egy hihető realitás-verziót. Kivégezték őket, most már tényleg vége. Nagyapám előző nap még csóválta a fejét, meggondolatlan dolgot műveltek, fiaim, nem lesz ennek jó vége, mondta, amikor az udvaron lakó gyerekekkel összegyűjtöttük az összes tankönyvünket, és spontán egyetértésben, ifjonti dühvel téptük ki belőlük az első oldalakat a rettegett arcképevel, apró darabokra szaggatva, mintegy ünnepi konfettiként szórtuk le az erkélyről a járókelőkre, amikor már volt kire, amikor a puskaropogás is szünetelt egy ideje. Nagyapám előző nap sötétedéskor még lement az utcára, amikor senki sem látta, összeseperte a fényképek cafatait, mind az utolsó darabkáig, gondosan eltakarított utánunk,

ő tudta, nem maradhat *corpus delicti*, a szabályokat nem lehet áthágni büntetlenül – pontosan ismerte minden efféle kihágás következményeit, a megtorlási eljárások mikéntjét, lépésről lépésre, hiszen fénykorában, évtizedekkel azelőtt rendőr ezredes volt –, ezért a papírfecniket elégette a hátsó udvarban.

Azonban másnap, azon a bizonyos reggelen már ő is azt mondta, amikor kinézett a Vár tövében be-bevillanó ezüstös csodára, olybá tetszik, felszabadult az Úristen, és megsokasította a halakat a negyed román kenyér mellé – ennyi volt a napi fejadagunk, három szelet és egy kenyérsarok jegyre, jól megérdemelten, mert olykor 3-4 óráig is sorban álltunk érte. És nagyapám attól a naptól kezdve újra elkezdett templomba járni, mint fiatalkorában, zsolttárogatni énekelni otthon, a kerti munkák közben is, nem törődve, hogy kihallatszik az utcára, később presbiter lett a Vártemplomban, ő, kinek családjában sosem lehetett nyugodt a karácsony, amíg a hatalomnak dolgozott, és az anyám is úgy nőtt fel, hogy kedvenc karácsonyfadíszait a ruhái között dugdosta, mert a karácsonyfát, ha volt is olykor, a kamrába kellett menekíteni időről időre, valahányszor csak kopogott valaki az ajtón, hiszen még az is besúghatott, akit a legjobb barátodnak tudtál.

Megyünk a Várba, mondta nagymamám azon a reggelen, és gyorsan összeverbuválta az unokákat az udvarról, ahogy minden nagyobb beszerzéskor szokta, úgy hírlík, mindenkinek jár egy egész hal, fizetni sem kell értük, mert külföldi halak ezek, szabadhalak, karácsonyra küldték Magyarhonból, magyaroknak és románoknak egyaránt. Azokban az időkben nagymamám volt a fejadagbeszerzések irányítója, minden olyan ételkészítési műveletet ő vezényelt le, amely nem követelt szövevényes cselet, fondorlatot, inkább csak türelmet meg a jókedv mindenáron való megőrzését. A beszerzéseknek pontosan időzített módja volt, és nagymamám mindig tudta, mit hol osztanak, mihez hogyan, ki által lehet hozzájutni, és főleg mikor, mert ezek a műveletek nem csupán kitartást igényeltek, hanem egyszersmind bonyolult logisztikájuk is volt – számolni kellett azzal, az unokák közül ki délelőttös, és ki megy délután iskolába, ki van túl a házi feladatain, kit lehet a kenyérsorba beállítani a Saturnba, kit tud majd elvinni magával a Furnicáéhoz, ahol marhahúst osztanak déltől, s kinek lesz még ereje elmenni vele késő délután sorban állni az Olimpban zöldpaprikáért, legalább három órányit. Ezekkel az adottságokkal jobb helyen, egy államgépezetben talán ételkészítési miniszter is lehetett volna, nála ezt a tehetséget azonban nem a becsvágy, hanem a szükség

meg a jegyrendszer hívta elő – és annyira jól intézte a beszerzés-beosztás kettős műveletét, hogy például a hetvenes évekből származó gyufa- és papírszalvéta-tartalékai mindmáig kitartanak. Élmény volt vele sorban állni, cseppet sem unatkoztunk, mert mesélt közben a családjunk történetéről, ükapákról és ükanyákról, akikről addig nem sokat hallottunk, olykor tündérmeséket is mondott, mint ahogyan a nagymamák elalvás előtt szoktak mesélni az unokáiknak a jóléti társadalmakban – és együtt azon is nagyokat tudtunk kacagni, ha a paprika vagy az olaj vagy bármi, amiért már több órája ácsingóztunk a tűző napon, előttünk kettővel elfogyott.

Az élelemszerzésben persze a család minden tagja részt vett, hiszen olyan időket éltünk, amikor minden szembejövőnek előbb a szatyrát lested, próbáltad kitalálni, honnan jöhet, mit visz a *pungában*, csak azután néztél fel rá, hátha ismerős, és köszönni illene. A nagyszüleim nyári birtokán intéztük a beszerzések nagy részét, hatalmas kert volt ott, gyümölcsösselel, ameddig a szem ellát, egészen ki a búzamezőkig, s közel voltak az erdők, a hegyi patakok, a nagyapám halászott, apróvadra vadászott, olykor minket is elvitt magával fáciánt nézni – csapdával fáciánfiakat ejtettünk, ezeket nevelgettük egész nyáron át, aztán búcsút kellett venni tőlük, mert ínséges időket éltünk, így mondták nekünk, gyerekeknek, és nem feltétlenül avattak be abba, miből készült később a húsleves. Nyár végén, közvetlenül aratás után együtt jártuk végig a búzaföldeket, olykor jó zsáknyi elhullott búzakaralaszt is tallóztunk, mindezt titokban, mert a búza, még ha el is hullt a kalász aratás közben, a kollektív volt, összeszedni azt lopásnak minősült – titokban öröltük meg otthon, mert a nagyapám mindenre be volt rendezkedve, pincétől padlásig, kicsi kézimalma és borpincéje és kolbászfüstölője és szappanfőző-manufaktúrája is volt, de még pálinkafőző műhelye is a fürdőszobában, fürdőszobaszekrénynek álcázva, amit ha kinyitottál, egész alkímista-műhely tárult fel előtted, réztartályokkal, mindenféle kacskaringós csövekkel meg lepárlókkal. Nagymamám minden nyáron taligakerényi kenyereket sütött a titokban begyűjtött kalászból, ducos-dagadó, verthéjú kenyereket káposztalevélen, már a pusztá látványuk is boldogabbá tett gyermeket és felnőtten egyaránt, amikor nagy örömmel szétosztogatta őket a családban. Akkor egy kevés ideig nem kellett kenyérért állni, és az összes megmaradt kenyérfegyvet odaadtuk Józsikáéknak, a szomszéd fiú családjának, mert ők öten voltak testvérek, azt mondtuk, nálunk nem fogy el a kenyér a melegben, és mi-

nek elpazarolni akkor a jegyet – hazudni kellett olykor, ha segíteni akartál, akkor is, mert sosem lehetett tudni, honnan érhet támadás, és jó pár felhasználatlanul maradt kenyérjegy igazán szemet szúrt akkoriban.

Azt ettünk tehát, amit szerezni lehetett: rókagombát és erdei csi-perkét, őzlábat és keserűgombát, lilapereszkét és illatos vargányát kilószám, de mogorót, szedret, áfonyát, szamóca- és málnalekvárt, fácánlevest és őzgerincet, medveszalámit és vaddisznópörköltet, és mindezek kombinációit – kicsit úgy éltünk, mint a gyűjtögető-zsákmányoló törzsek, de mindenképpen valami Európától erősen távoli társadalmi rendszer gazdálkodási mintái szerint. Az élelem körüli terminológia is eszerint alakult, ezt tükrözte a beszerzéssel kapcsolatos szóhasználat: akkoriban a mindennapi eledelhez való hozzájutást mindenki vagy valamiféle adományként élte meg, az ételmezt nem vásároltuk, nem, ezt sosem mondta senki, hiszen a vásárlásban benne van a választás szabadsága, az ételt osztották, kapni lehetett; vagy pedig orzásként, az ételmezt szerezni kellett – és ebben a megszerzésben benne foglaltatott a les, a vadászat minden kalandja, akárcsak a vadásztársadalmak népeinél, mennyivel komplexebb művelet volt ez a pusztá bevásárlásnál, mennyivel több agymunkát és fondorlatot igényelt! Minden beszerzési művelet az életösztön bizonyítéka volt egyszersmind, egészséges agresszió a túlélés érdekében – talán ezért is volt a Robinson-játék a kedvencem gyerekként, én magam találtam ki, jóval azelőtt, hogy Defoe művét olvashattam volna, apám mesélt róla egyik este, négy-öt éves lehettem talán, megtetszett nekem az a kalandos, embert próbáló helyzet, és később elkezdtem én is ezt játszani és játszani a környék összes gyerekével: hajótörtek vagyunk, a víz kisodort minket egy lakatlan szigetre, nincsen semmink, így kell megélnünk és felépítenünk újra az életünket; így túlélő-gyakorlatoztunk talán egy évtizedig is abban a szerencsésen barbie-tlan korban, amelyben a gyerekek a saját kreativitásukra voltak utalva a játék terén. Azonban a gyűjtögetés mellett dúlt a cserekereskedelem is, a fizetőeszközök non plus ultrája a kávé és az aranszűrős Kent volt, de megtette a BT vagy a DS is, az azóta már régen letűnt balkáni cigarettamárkák, netán egy rúd tyúkszalámi vagy pár kiló cukor.

Voltak napok, sok is, amikor szünetelt a gyűjtögető életmód kínálta fényűzés, hiszen a legalapvetőbb élelmiszereket nem lehetett könnyen beszerezni, olykor csak paradicsomos halkonzerv meg kukoricapehely meg májkonzerv meg savanyú uborka volt a boltban, és

rengeteg patkány, olykor esténként a kirakatüvegen keresztül bámultuk őket megrökönnyödvé, ahogy eljátszanak ott, ahol mi másnap majd kenyeret veszünk, ha szerencsénk van, s nem fogy el előttünk kettővel. Az ilyen napokon szívesen megettük a szalonnakaparásos kenyeret is, mustárral, én még a szomszédék zsíros-cukros kenyerét is megkóstoltam; és az ilyen napokon családunk nőtagjai valami titkos gasztro-nómiai tudással grízből és házilag eltett paradicsomléből ikrasalátát varázsoltak az asztalra, az amúgy ehetetlen olajoshal-konzervből habos-könnyed halkrémet, kukoricadarából pedig édes málésüteményt, vagy akkori kedvencemet, bundában kisütött tejbegríz-szeleteket – kóstolókat hordtunk egymásnak, az étkezés ismét ünnep volt valamennyi ideig.

Apámnak volt akkoriban egy elegáns, fehér cipője, még egy olyan évben hozta Csehszlovákiából, amikor kiutazhattak oda anyámmal kirándulni, jó ideig minden második évben lehetett kimenni az országból, szigorúan csak kommunista országokba, oda, ahova indokolt volt, nagy utánajárással lehetett útlevelet csináltatni, aztán ezt is megszigorították – és az a cipő, véletlenül jöttünk rá, valóságos beszerző dzsinné vált, nyíltak a pult alatti fiókok tőle, még csokoládé is került olykor, nem csupán kínai, de az NDK-ból való, meg kubai banán, még ha zölden is. Apám sokáig azt hitte, ez az előzékenység a férfinak szól – anyám pedig egyenesen meg volt győződve róla, ezt látványosan ki is nyilatkoztatta olykor egy-egy féltékenységi jelenet keretében. Egyszer aztán feketén-fehéren kiderült, apámat összekeverik az azonos családnevű nőgyógyással, talán a fehér cipője miatt hiszik, hogy ő a doktor, a hír gyorsan elfut – egy nap az elárúsítónő a zöldségestől, amit felénk *aprozárnak* hívtak, és ahol aznap csak feketeretket lehetett kapni, se szó, se beszéd feltakarta neki a szoknyáját a pult mögött, amikor senki sem volt a közelben, hogy megmutasson valami viszketegséget az altestén; és az apám elsápadva érkezett haza, de végül mégis tovább hordta azt a cipőt, s hagyta elnézően, hogy olykor doktor úrnak szólítsák. Azokban az időkben senki sem talált etikai kifogásolnivalót ebben – utólag, felnőtt fejjel értettem meg, mire volt jó ez a nyájaskodás, miért kellett egy nőgyógyászt jó előre lekenyerezni, cinkosságot építgetni vele szükség esetére: sosem lehetett tudni, mi éri az embert, fogamzásgátlás nem volt, vagy börtönnel büntették, akárcsak az abortuszt, ha fény derült rá. És utólag megismertem a '68-as abortusztörvény után születetteket mardosó kételyt is, a megrázkódtatást, amely egy egész generációt érintett:

vajon akarták-e, várták-e világra jöttünket, vagy *decretel*nek születünk, törvényescskének, mert így diktálta a rendszer.

Kora reggel volt még, amikor kiértünk a bástyához nagymamával és az unokatestvérekkel, de már vagy százötven ember is sürgölődött ott, ez a zsongás mégis más volt, mint mikor általában osztottak valamit, az emberek valamiféle megnyugvással álltak egymás mögött, izgatottságuk mintha inkább a csodának szólt volna, az élménynek, amivel éppen szembesültek: senki nem vágott a másik elé a sorban, nem tört ki verekedés, nem álltak a sor elejére sem párttitkárok, sem tiszték, senki sem különféle valós vagy mondvacsinált előjogokkal, kölcsönvett kisdedekkel a karjukban, vagy orvosi igazolásokat lobogtatva – mintha biztosra vennék, jut mindenkinek, mert ez szabadhal, nem csupán élelem, de szabadulásunk jelképe is.

A látvány közelről még lenyűgözőbb volt, egy védősáncnyi, ezüstös koreográfiával, hangtalanul döglődő, felnőtt alkarnyi magyar hekk – ez a hal neve, mondták, sosem hallottam még efféléről, nagymamám sem ismerte, de mások sem, ahogy ott a sorban kihallottam, eszünkbe nem jutott megkérdőjelezni, hogy magyar lenne. Előzőleg csak halfasírtot láttam illetén felhalmozva, de az kevésbé volt monumentális, s azok a fasírtok román halakból voltak sütvé, rendes Fekete-tengeriekből: kötelező volt megvásárolni őket a sör mellé a Vikkenden, ezért is utálta mindenki – ahányan sört vettek, muszájból melléje két halfasírtot is valahányszor, s már hajították is a hátuk mögé, pedig jó íze volt annak, egyszer megkóstoltam, titokban, mint valami tiltott gyümölcsöt, de nem ettem meg egészen, mert az ellenállás éveiben ez nem lett volna illendő. Majdnem minden nyári napon piramisnyi bűzölgött belőlük a kiosk körül, a rendszer mégis kitartott a marketing mellett, ha már kihalászták azokat a halakat, el kellett adni őket valahogy – és egyúttal józanságot is próbáltak erőltetni a népekre, ha megennék mégis, mert az aranykorszak fiai nem dülöngélnek. Gurultak szerteszéjjel a húslabdák, aztán időről időre jött egy ember piszkosfehér köpenyben, s hólapáttal beleterelte a halfasírtokat egy nagy papírdobozba, talán a kóbor kutyáknak adhatták, mert emberfia azt meg nem ette.

A halért alig félórát kellett sorban állnunk, mindenki kapott egyet, amikor rám került volna a sor, elkezdtem félni nagyon, hogy az a hal netán a kezem között fog kimúlni, s én azt nem venném a lelkemre; végül, ahogy ott tébláboltam, a húgom rám szólt, most már szedjem össze magam, mert az egész család engem vár, és a két ujjamra akasz-

tott egy hekket a kopoltyújánál fogva – akkor már muszáj volt fogni, úgy mentünk haza a zsákmánnyal, én részben diadalmasan, részben viszolyogva, két kézzel messzire eltartva magam előtt a még vergődő halat.

Egy délelőtt sem kellett hozzá, mind eltűntek a halak az árokból, csupán a piszkos-véres nyomok maradtak meg utánuk a havon, meg a halbűz valamennyi ideig, mi, gyerekek még ki-kijártunk megnézni, fogy-e, s jut-e mindenkinek, de amíg anyám lepikkelyezte a miénket, már a szag is elillant – eszünkbe nem jutott volna még egyszer beállni a sorba, hogy többet halmozzunk, ebből mindenkinek kell jutnia, most az egész város magyar hekkkel karácsonyozik, együtt örülünk, hogy vége a nehéz időknek, mostantól kezdve, lám, minden másképp lesz. Anyám még fel sem trancsírozhatta jóformán a nekünk jutott halakat, egy másik negyedben lakó nagybátyám csengett be hozzánk hazafelé menet, épp csak beszólt sietve, mert a főtéren halat osztanak, azt mondják, magyar hekk, ő ugyan sosem halott még ilyen halról, milyen neve van ennek, mintha csuklanál – de nem drága, s hamar megy a sor, ő alig hús perc alatt megúsza, mennénk le mi is szerezni, mert jól fog az jönni karácsonyra.

A szemfülesebbek kétszer, háromszor is kiállták a sort a Várárok-nál, talán családostól, s egymással versengve, már ott árulták a halakat a főtéren, ahol még aligha száradhatott fel a vér, ahol néhány nappal azelőtt, mikor a katonaság még nem állt át, a tüntető tömeget lötték, emberek haltak ott, azzal a hittel, hogy a szabadságért áldozák életüket; és a főtéri halasok olcsón adták ugyan az árujukat, de mégiscsak pénzért – akkor már biztosan tudtuk, attól a reggeltől valami visszafordíthatatlanul megváltozott, elkezdődött a kapitalizmus.

Látó, 2009/12.

(Kali Kinga 1972-ben született Marosvásárhelyen. Prózát ír.)